

JÉZUS ÉS AMIT Ő AKART.

Bizonyára helyénvaló lesz, ha mindjárt a kezdetén, a bevezetésben, a Jézus vázlatos élete történetét a lehető egyszerűen és röviden elmondom.

Jézus négy vagy öt évvel — pontosan nem tudjuk — előbb született, mint közönségesen tudva van. Vagyis mai ismereteink szerint születése köztudomásszerinti időpontja négy vagy öt évi hibát jelent. Születéshelye — ami különben engem közelebbről nem foglalkoztat — a néphagyománytól eltérőleg Nazaret volt, egy kis dombos falu Galilea északi részén. Atyjának neve József, anyjáié Mária. Gyermekkoráról egyáltalán semmit sem tudunk. Némi világot arra legfeljebb úgy deríthetünk, ha gondolóra vesszük abban az időben egy közönséges falusi ember életét. A hagyomány szerint szülői a nép szokásához hiven, a templomban bemutatták Istennek. Egyik evangélista azt is elbeszéli, hogy az egyik évi zarándoklás alkalmával 12 éves korában szülői felvitték a templomba, hogy egyik nagy, évi ünnepen résztvegyenek. Itt a történet szerint igen figyelemre méltó szellemi tulajdonságáról és értelmi erőről tett bizonyosságot. E futólagos áttekintésen kívül gyermekkoráról és ifjúságáról vagy férfikora kezdetéről nem tudunk egyáltalán semmit. Ő nem tanult tudományt, sem filozófiát. De valószínűleg tanulta népe hagyományait, mondáit, a korábbi idők csodáit és az atyák fontos mondásait. Kétségtelenül tanult mesterséget is és a hagyomány hihetőleg helyes úton jár, midőn azt mondja, hogy atyjának, az ácsmesternek mestersége volt az. Ez, amint némelyek szociális felfogása szerint megtörténhetnék, nem von le semmit méltóságából s azt a kérdést nem érinti, hogy vajjon helyesen volt-e nevelve vagy nem. Abban a korban a zsidók között csaknem általános szokás volt, hogy minden gyermeket mesterségre tanítsanak. Azt szokták mondani, hogy „az az ember, aki nem tanítja gyermekét mesterségre, tolvajnak neveli.“ Úgy, hogy ez, amint mondám, nem volt semmi befolyással

arra, hogy korának szokása és felfogása szerint ő tudós vagy jól képzett ember ne lehetne. Az első fontosabb adatot róla a Keresztelő Jánossal való összeköttetéséből nyerjük, aki mint új reformátor, a Jordán folyóban megkeresztelte azokat, kik ékesszólása és tudománya hírére hozzámentek, hirdetve nekik az Isten országa közeledését. Jézus körülbelül 30 éves korában jön Jánoshoz. Legalább ideiglenesen tanítványa lesz és elfogadja tőle a keresztelést. Nem kezd mindjárt prédikálni. De Jánost nemsokára elfogják és börtönbe vetik. Ekkor Jézus az eltávolított próféta palástját magára ölti, vállalja hivatását s a nép közé megy, ajkain ugyanazokkal a szavakkal, mint János tette, — az Isten országa közel van.

Nyilvános élete ekkor kezdődött és — a tudomány legújabb megállapítása szerint — egy évnél nem sokkal tartott tovább. Talán egy és fél évig. Egyik evangelium szerint 3 évig. Van egy nem sok alappal bíró olyan hagyomány is az őskeresztény egyházban, mely szerint 50 éves koráig élt volna. Ezeket a mondákat természetesen az ő tényleges élete történetébe nem foglalhatjuk bele. Nyilvános élete tehát egy évnél nem sokkal tartott tovább. S ennek az egy évnél a történetébe szorul bele mindaz a tanítás, mindaz a munka, az a gyöngédség, rokonszenv, példaadás, az az inspiratio és magasabbrendű szeretet Isten és ember iránt, melyek őt a világtörténelem legnagyobb alakjává tették. Mi nem dönthetjük el az események rendjét. Maguk a tudósok is ép e pontra vonatkozólag nincsenek egy nézetben. Mi csak azt tudjuk, hogy prédikált a tenger mellett, a falukban és városokban, Kapernaumban és északi Galilea más városaiban. És azután tudjuk, hogy az év vége felé megjelenik Jeruzsálemben a nagy ünnepen; ott összeütközésbe kerül a zsidók főembereivel, s hogy a római hatalom kezére játsák és hogy végre mint gonosztevőt megfeszítették. — Röviden ez az a vázlatos történet, melyet talán az egész világ legfelségesebb életéről tudunk.

Most reá akarok mutatni bizonyos dolgokra, melyeket Jézus egyáltalán nem akart véghezvinni; azután pedig azokra, melyeket célul tűzött maga elé. Amaz — szeretném, ha mindenki tisztán látná — ellentétben áll azzal az igénnyel, melyet sokan Jézussal kapcsolatba hoznak vagy amit róla beszélnek és tanítanak. Viszont szeretném, ha mindenki tisztán és határozottan látná legalább a körvonalait, hogy mi volt az, amit

Jézus valóban tanított, amit maga elé célul tűzött és amit teljesített.

Szükségesnek tartom, hogy elsősorban a kérdés nemleges oldalát vegyük vizsgálat alá, vagyis, hogy mi volt az, amit Jézus nem akart.

Először: Ő nem akart tanítani vagy megállapítani semmiféle tanalakat. Vizsgálhatjuk a hitvallásokat visszamenőleg ép annyira, amennyire nekünk tetszik, vizsgálhatjuk az üdv rendszerét. Tanulmányozhatjuk a kereszténység nagy tanait — és csaknem minden esetben azt fogjuk látni, hogy *az emberek tanai azok Jézusról és egyáltalán nem a Jézus tanai*. Amint már többször kifejeztem, én hiszem, — ami bizonyos magasabb szempontból minden vallásalapítóról nem mondható el, — hogy Jézus, az ő élete, tanítása ihletése, hirneve, nevének a kiválósága a miénk is. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy az ő eszméi az Istenről, az emberről és a sorsról pontosan megegyeztek volna a miénkkel. Csak azt mondom, hogy életének a szelleme, hangulata, célja — kétezer évre visszamenőleg — gyakorlatilag összhangban van a mi mai életünk szellemével, hangulatával, céljával és hogy ő nem lehet felelős a tanokért, melyeket a zsinatok, a papok és pápák reá erőszakoltak, — mert ez tulságosan nehéz teher arra, hogy az ő nagy jelleme elviselhesse. Jézus tehát nem tanított, nem akart semmiféle üdvrendet vagy tervet tanítani a szó modern értelmében. Nem tanított semmiféle theologiai rendszert. Ha ő azért jött, hogy a világot a bűneset következményeitől megszabadítsa, nagyon különös, hogy nem szól soha semmit arról. 'Ha azért jött, hogy szenvedjen és meghaljon s ezáltal Istennek haragját kiengesztelje, hogy az ember ismét szabad legyen, — nem különös-e, hogy soha egy szót sem mond arról? Ha ő az örökkévaló háromságnak a második személye volt, — nem különös-e, hogy erről sem szól soha semmit? És így vizsgálat alá vehetjük egymás után mindegyik tant, s mindazt, amit Jézusról állítanak és csaknem minden esetben arra a meggyőződésre fogunk jutni, hogy ő nem felelős semmi tekintetben azokért.

Másodszor: Ő nem akart alapítani az emberek között semmiféle egyházi szervezetet vagy valami más olyan szervezetet, mely kizárólag a maga számára foglalhatná le az igazságot, a szeretetet, az irgalmat, az isteni megbocsátást, mely

a maga hatalmánál fogva tetszés szerint felvehet vagy kizárhat valakit. Ő nem beszélt soha semmiféle egyházi szeretetről; nem emelt korlátokat. Egyszerűen beledobta igazságát — amint maga mondta — kovász gyanánt a világhullámvás nagy sokaságába, a forrongó életbe és hagyta, hogy átjárja azt és tegye kötelességét. Beledobta befolyását, személyiségének hatalmát a történelmi fejlődés nagy, szabadon folyó áramlatába és hagyta, hogy megtisztítsa, áthassa, alakítsa azt az áramlatot, ahogy tudja. Ő nem szervezett egyházat, nem alapított sem pápaságot, sem papirendet, sem felsőbb vagy alsóbb papságot, nem, semmiféle tekintélyt, melynek hatalma volna kötni vagy oldani mennyben vagy földön. Nem adott senkinek semmiféle kulcsot; nem is igényelte, hogy valakinek valamilyen kulcsokat adhasson. Nem alapított semmiféle szervezetet, mely az ő nevről vagy valami más nevről volna nevezhető.

Harmadszor: Ő nem alapított semmiféle szentséget. A protestáns egyház szerint két szertartás van: a keresztség és urvacSORA. A katolikus egyház hét szentséget tanít: keresztség bérmálás, oltári szentség, bűnbánat tartás, utolsó kenet, és házasság. Mindezekre vonatkozólag Jézus meg sem kísérelte, hogy valamilyen intézkedést tegyen. A keresztelés megvolt már a Jézus kora előtt. Jézus nem kereszttelt senkit: a Kereszttelő János kezéből egyszerűen elfogadta a szertartást, mint valami közönséges dolgot és tanítványai hasonlóképpen elfogadták azt később. Arra vonatkozólag nem állított fel soha semmiféle törvényt. Jézusnak még az urvacSORÁNAK, mint maradandó intézménynek az alapításáról sem volt semmi kialakult képzeTE. Tanítványainak egyszerűen azt mondta: Ezt, ha vacsoránál ültök, tegyétek az én emlékezetemre, emlékezzetek reám, ha megtöritek a kenyeret és emlékezzetek reám, ha isztok a pohárból.

De jegyezzünk meg egy dolgot az egyház szervezetének, mint a világban fennmaradt hatalomnak a kérdésére vonatkozólag, valamint a szentségeknek, mint a világban fennmaradt erőKnek az intézményére vonatkozólag is. Ha Jézust helyesen értelmezzük, azt mondta, hogy a világnak a mostani rendje 25 éven belül véget ér, mielőtt az emberek elmulnának mindnyájan, kikről ő beszélt. Képtelenség tehát ilyen várakozás mellett azt gondolni róla, mintha föltételezte volna, hogy valamilyen egyházi szervezetre, vagy bármiféle szentségnek a felállítására valami szükség lett volna. A világnak a mostani

állapota gyorsan véget ér s a régi rend helyét majd új ég és föld foglalja el. Közben pedig semmi mást nem tett, mint hirdette, aminek hirdetésére jött, az örömmizenetet. Nagyon sok tehát negatív szempontból, amire Jézus még csak kísérletet sem tett.

Azonban fordítsuk most figyelmünket azokra a dolgokra, melyek nem egészen újak, de újak annál az erőnél és elevenségénél fogva, mellyel Jézus azokat hirdette; újak abból a szempontból, hogy a világ állapota politikailag, társadalmilag vallásilag és erkölcsileg abban az időben annyira alkalmas volt azok létesítésére, mint soha azelőtt. Jézus kora állapotaihoz is alkalmazkodva, bizonyos nagy eszméket olyan erővel és frissességgel hirdetett, melynél fogva azok alkalmasokká váltak arra, hogy a kereszténységet — ha ugyan e név említése azokkal kapcsolatban már megengedhető — egyetemes és örökkévaló szellemi vallássá tegyék. Ne feledjük, hogy én most a kereszténységet nem szándékozom meghatározni. Én csak azt mondom, hogyha ezek a dolgok, melyeket a legnagyobb fontosságúnak tartok azok között, melyeket Jézus valaha tanított, lényegeseknek tekinthetők, oly lényegeseknek, hogy a „keresztény“ név talál azokra, akkor a kereszténység rendeltetése az volt, hogy világot átölelő és örökéletű vallás legyen.

Mik voltak ezek a dolgok? Egyik az, hogy ő kora gondolkozásába és életébe azt a tudatot akarta belevinni, amit úgy jellemezhetnék, hogy Isten imádása mindenütt lehetséges (delocalisatio). Az ő idejéig Istent vagy az isteneket általában meghatározott helyeken imádták. Menjünk vissza a régi barbár népekhez és azt fogjuk látni, hogy sohasem fordult elő közöttük, hogy istenüket valahol közvetlenül imádhatták volna. Isten, akit imádtak, magát valami különös módon, valami különös helyen nyilatkoztatta ki. E meghatározott helyen ő megbeszélést szokott tartani imádóival. Másutt sehol nem volt található. Itt is csak bizonyos különös formásokkal vagy szolgálattal kapcsolatban, de másképp sehogy. Ha kegyét meg akarták nyerni, szent helyéhez kellett menjenek. A régebbi időben az istenek imádása a görögök között helyhez kötött volt. Ha valaki idegen országba ment vagy hazája határain túl, a saját istene hatáskörén kívül esett. Vagy magával kellett, hogy vigye istent képmás alakjában, vagy istennek kellett a saját hatalma határait átlépni. Ha új várost, új civilizációt akartak alapítani, mint

Vergilius Aeneas története c. műve szerint Trója városának elpusztulása után Róma városát, bizonyos mennyiségű szent földet kellett, hogy vegyenek és magukkal vigyenek arról a helyről, ahol az isten lakni szokott. Feltételezték, hogy isten ily módon ide-oda szállítható és ez volt az egyetlen mód, mi által őt idegen országba vihették és ott sajátos vallásukat megalapíthatták. Így volt lényegileg a zsidók között is. Emlékezzünk a régi bibliai történetekre: amikor a zsidók valamely ellensége valamely magaslaton támadta meg őket, megfélemlítés végett a héber Istent a hegyek Istenének nevezték, úgy gondolkozva, hogyha lecsalhatják őket a sík területre, könnyebben megverhetik; vagy ha a filiszteusok zsákmányul ejtették a frigyládákat és a zsidó táborból elvitték, a zsidók egészen levertek és tehetetlenek voltak, míg azt ismét vissza nem kapták. A régi időkben ez általános felfogás volt. A samariabeli asszonnyal való ama híres beszélgetésben, midőn ő azt a kérdést veti fel, hogy vajjon hol van a Jahve imádásának a valódi helye, mondván: mi ezen a hegyen imádjuk őt, de ti azt mondjátok, hogy Jeruzsálemben kell imádni, — természetesen azt várta, hogy ezt fogja mondani, tudva, hogy ő zsidó, — mit mondott Jézus? Eljön az idő és az most vagyon, midőn sem ezen a hegyen, sem Jeruzsálemben nem fogják imádni az emberek az Atyát. Az Isten lélek — ime a nagy, a felszabadító ige! — az Isten lélek és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják. E pillanattól kezdve a világ legkiválóbb gondolkozói tudatára ébredtek annak, hogy a mindenség Istene nem lakik kézzel csinált templomokban, hanem a szív tisztasága és a lélek nemessége által mindenütt látható, mindenütt megtalálható.

Egy másik nagy dolog, mit Jézus a világgal meg akart értetni, az a gondolkozás volt, hogy nem a vallásos élet külső nyilvánulása a fontos, hanem a szív állapota, mely azt létrehozza. Ez ideig, mint sok egyéb dologban is, az egész világon ellenkező felfogás uralkodott. Rómában vagy Athénben soha sem vetődött fel az a kérdés, hogy milyen az imádó szív állapota. Jupiter nem gondolt ezzel. Apollo nem törődött annak az embernek a lelki állapotával, aki oltárához közeledett. A régi istenek nem vizsgálták a lélek titkos rejtekeit. Csak az imádás külső pompáját kívánták. Mindenkinék alkalmazkodni kellett az előírt szertartáshoz; a felajánlott áldozatot sajátos

szavakkal, sajátos módon véghez kellett vinni. Ha ezt megtette egyebet se kívántak tőle. Ez volt tehát a népszerű felfogás a legtöbb zsidónál. Ez az, mit Jézus a farizeusokban megtámadott, kik magukat koruk legbuzgóbb és legvallásosabb embereinek gondolták. Ti megfizetitek a tizedet — mondá — az ánizsból és köményből; ti ebben nagyon lelkiismeretesek vagytok. Megszélesítitek a phylacteriumokat (az a kis tartály, melybe a szentírást zárták, bűv- vagy óvszer-féle, melyet a homlokon vagy karon viseltek). Ebben kifogástalanok vagytok. Ügyeltek arra, hogy a templomi imádkozás, a szertartás tökéletes legyen; hogy a pohárnak és tálnak külső része kifényesíttessék s fehér és tiszta legyen. Miben van tehát a hiba? Abban, hogy a szívben nincs szeretet, nincs magasabbrendű, tiszta, nemes szándék; és Isten, aki az egész világ Istene, nem törődik semmit a ti szertartásaitokkal, áldozataitokkal, bűv- és varázsszereitekkel, nyilvános szolgálataitokkal. Ő a szívet nézi. Az az igazszívű, aki az Istent megtalálja. Ezóta kezdték megérteni, hogy a tisztaszívűek az Istent meglátják. Az a békeségre igyekvő, az szeretet igazán, aki segít másón, aki nemes és igaz, aki igazán imádja Istent.

Egy harmadik dolgot is maga eleibe tűzött Jézus, mely az elmondottakkal szoros kapcsolatban áll s melynek olyan meásszemenő jelentőséget adott, hogy az általa egészen mássá lett. Jézus a világtörténelemben mindenkinél világosabb és megragadóbb módon tanítja, hogy az Istenhez jutás egyedüli útja az embertársainkhoz való helyes viszonynak a felismerése. Az embertársainkhoz való helyes viszony által találhatjuk meg Istent. Gondoljunk arra, hogy erre vonatkozólag mit mond: „Ha a te ajándéodat az oltárra viszed és ott megemlékezel arról, hogy a te atyádfiának panasza van ellened, hagyd ott az oltár előtt a te ajándéodat és menj el, előbb békéld meg a te atyádfiával és azután eljövén, vidd fel a te ajándéodat.” Ebben van megjelölve az emberekhez való helyes viszony. Az embertársainkkal való megbékülés nyitja meg az utat Istenhez. A szertartás nagyszerűségében, az áldozás pompájában, a bemutatás bőkezűségében nincs semmi haszon, ha hiányzik az embertársainkhoz való helyes viszony tudata és gyakorlata.

Lehetetlen nem látni ennek a tanításnak mély, egyetemes, szellemi jelentőségét. Ha Isten egyetemes lélek, akkor nem

közelíthetjük meg őt azzal, hogy egyik helyről a másikra megyünk. Semmivel sem juthatunk közelebb hozzá. ha az oltáron valami állatot megégetünk, vagy ha valami szolgálat végzésére ide-oda megyünk. Ha azonban szívemben mívelem és életemben kifejezésre juttatom a nemes, a lekötelező, a gyöngéd és humanus tulajdonságokat, melyeket istenieknek nevezünk, akkor hasonló leszek Istenhez. És a hozzá való hasonlóság által megközelítem őt, közelebb jutok hozzá és helyes viszonyba vele. Egy ilyen lényvel való helyes viszonybajutásnak ez az egyedül lehetséges útja.

A világtörténelemben itt tűnik fel először az a mély szellemi belátás, mely a szegény halandót az istenivel egy síkba helyezi. Itt, ebben a magasabb gondolatban van az a találkozó pont, mely az Isten- és emberszeretet két nagy parancsolatát összeköti és egyesíti.

Továbbá Jézus tanítja az Isten atyaságának az egyetemeségét és annak kiegészítő részét, az ember testvériségét. Előbb már érintettem azt a nehézséget, mellyel Jézusnak azt a nagy gondolatát az emberek fogadták, hogy az egy Isten, aki lélek, mindenütt van s hogy ez az eszme az emberiség egyetemes testvériségének az eszméjével szorosan összefügg. Ez ma annyira természetes előttünk, mint a mult század találmányai és felfedezései. Hogy ez eszme jelentőségét felfoghassuk, vissza kell mennünk és vizsgálnunk annak keletkezését. Menjünk vissza a történelem folyamán amaz időig, mely a Jézus korát nem sokkal előzte meg és keressünk olyan erőket, melyek képesek voltak áthatni a világot s azt fogjuk látni, hogy odáig egy egyetemes Isten gondolata sohasem foglalkoztatta az embereket. A világ rendes gondolkozóinak sohasem jutott eszébe, hogy az ő istenük törődött volna valamit más népek istentiszteletével. Más népeknek nem volt semmi közük istentiszteletükhöz. Csak úgy vehettek részt abban, ha a törzs befogadta vagy el tudták hitetni, hogy valamelyik családhoz tartoznak. Isten a *mi* törzsünk, a *mi* családunk istene és nem a földkerekségén élő semmi más népé. Nemcsak, de nem is kívánt másé lenni. Nemcsak nem törődött más népek imádás-módjával, hanem egyenesen ellenséges indulattal viseltetett azok iránt. De Jézus végtelen magasságba emelte — hogy mindenki láthassa — az Isten Atyaságának a tanát, mellyel az egyetemes testvériség eszméje együtt jár. Lehel, hogy mi még nem vagyunk elég

civilizáltak ahoz, hogy egy kis fénysugárnál többet tudjunk felfogni, amit az egyetemes testvériség jelent. Azt a reményt jelenti az, minden vonatkozásában, melynek teljesítését Jézus magára vállalta, de amelynek igazságát bebizonyítani meg sem kísérelte: azt jelenti, hogy míg az emberek a benső élet művelésére, mely őket jövőendő sorsuk nagyságára alkalmassá teszi, gondot fordítanak, — nagyon kis jelentősége van annak, hogy gazdagok-e vagy szegények, műveltek vagy műveletlenek, hogy életviszonyaik a világon milyenek. Ki ne látná, hogy minő megkönnyebbülés volt ez azokra nézve, kik bilincsek közt voltak, minő remény a lefiportaknak, számkivetetteknek, a szegényeknek? Ez a világ vallásos felszabadulásának a proklamálása volt.

Még a Jézus Isten-országa eszményéről akarok szólni. Az ige, melynek hirdetésével elindult, az volt, hogy egy bizonyos ország, az Isten országa, a mennyország közel van. Megakarom mondani őszintén, hogy a világ legkiválóbb tudósai nincsenek egy véleményen arra nézve, hogy vajjon Jézus valóban várta-e az ő csodálatos második eljövételét a felhőkben és országának megalapítását csuda által, avagy ezt az eszmét, mely abban az időben a zsidó gondolkodásban általános volt, a halála utáni írók tulajdonították neki. Olyan kérdés ez, melyre nézve a tudomány véleménye megoszlik. Én hajlandó vagyok hinni, hogy ő elfogadta azokat az eszméket. Nem látok semmi kisebbitőt reá nézve e felfogásban. Ha valaki ma ilyen eszméket hirdetne, kétségtelenül azt mondanák róla, hogy vagy tudatlan vagy bolond. De amikor Jézus azokat hirdette, a világ rendjéről nem volt semmiféle kialakult felfogás, ami az ilyen hitnek útjában állhatott, vagy azzal szembehelyezkedhetett volna. Általános volt annak a kornak az a hitfelfogása, hogy Isten a világot csodálatos és önkényes jog szerint kormányozza. Egy akkori intelligens, mívelt zsidó ép olyan könnyen hitte, hogy Isten csoda által megnyithatja az egeket, hirtelen leszállhat. újjáteremtheti a világ rendjét s megalapíthat egy isteni országot, mint ahogy hittek a napkeltében, a harmatban, az esőben. Nincs semmi ok tehát arra, hogy aggodalmat tápláljunk Jézus értelmi belátásával és értelmi erejével szemben, ha el is fogadjuk azt a feltevést, hogy ő betűszerint hitt ebben a második eljövételben. Nincs jelentősége előttem annak, hogy vajjon hitt-e abban vagy nem. Az a lényeges, hogy mit hirde-

tett ennek az országnak a természetéről arra vonatkozólag, hogy kik lehetnek annak polgárai s milyen lesz annak a polgárságnak állapota. Ő azt hirdette, amiben minden magas szellemű, vagy reményteltjes ember hisz mindig, egy isteni ország eljövételét, a világnak eszményi, emelkedettebb szellemű, szebb állapotát, mindegy, hogy vajjon hirtelen az égből száll-e alá vagy korszakokon át tartó fejlődés útján, fokozatosan áll elő.

Még egy szempontra akarom irányítani a figyelmet, ami a világtörténelemben valami újszerű, arra, hogy ő nem tette függővé semmiféle hitvallástól, hogy a polgárságnak abban milyen állapota lesz. A kapu fölé nem írt semmiféle jelszót, sem keresztényt, sem pogányt. Nem kívánt semmi áldozatot, semmiféle szertartást, semmi különös vallásos szolgálatot. Nem kívánta, hogy valaki tagja legyen ennek vagy annak a szervezetnek. Nem beszélt soha azokról a dolgokról, melyeket követői tudatlanul vagy helytelenül szavaiba belemagyaráztak. Ennek az eljövendő országnak a kapuját megnyitotta és azt mondta, hogy az azon való belépésnek egyetlen feltétele a jóság — semmi egyéb. A világ megszokott eszméi ebben az országban érvényüket veszítik. Azt mondta: A pogányok fejedelmei uralkodnak és azok, akik hatalmasok, mesterek. De nem így lesz tiközöttetek. Aki köztetek nagy akar lenni, legyen szolgál; és aki a leghívebben szolgál, az lesz mindenek között a legnagyobb. Mert az embernek fia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon; nem azért, hogy megtartassék, hanem hogy megtartsa; nem azért, hogy mások adják magukat érte, hanem hogy ő adja magát másokért.

Ez az az eszmény, melyet Jézus, mint az ő nagy eljövendő országának egyik uralkodó gondolatát, olyan világossá és tisztává tett, tekintet nélkül arra, hogy miként vagy mikor jön az el. Minden gondolatunkat öszpontosítsuk ide. Ez Istenországába a jóság nyer bebocsáttatást és szolgálat tehet nagygyá. Van-e szebb, magasztosabb, nemesebb eszmény ennél, mely újjászülheti az emberiséget, újjá minden tudományt, minden filozófiát.

És ez a gondolat az utolsó ponthoz vezet, melyet szintén nyomatékosan akarok hangsúlyozni. Jézus a szó közönséges értelmében nem volt értelmi tanító vagy vezető. Nem alkotott semmiféle filozófiai rendszeri. Nem tanított semmit tudományról. Nem beszélt a világegyetem igazi természetéről, a föld kelet-

kezéséről, az ember származásáról. Nem voltak újonnan feltalált elméletei, melyek által megfejthetné a világ politikai rejtélyeit. Nem becsülte többre sem a monarchiát, sem a köztársaságot. Nem keresett új utakat a társadalmi egyenlenségek kiegyenlítésére. Nem prédikált a rabszolgák felszabadításáról. Nem próbálta újjászervezni az ipari világot. Mit tett tehát? Tegyük fel, hogy az emberek március hó táján, feledve a kikelet természetes jövetelét, összehívnak egy gyűlést s megtárgyalják az eszközöket és módokat, melyek által a tavasz közeledését siettetni lehetne; melyek által intézkedhetnek, hogy a még olvadatlan hó elolvadjon s talán egyenesen a tengerbe menjen; melyek által a fű vékony gyökérszállai ismét megeredhetnek és a gyepr erőtlen sarjadzása ismét fejlődésnek indulhat; megbeszélik azokat a mesterséges módokat, hogy miként lehetne a fákban a nedvkeringést megindítani, melynek következtében azok a picinyke kis rügyek előbujnak, magukban hordozva a virágfakadásnak és a nyár gyümölcsözésének az ígérését — s amíg ők a mesterséges módok fölött egyezkednek, hogy mitevők legyenek, ime, az őserejű, az örök, az isteni nap kisüt az égen s megjelenésére a hó megindul és eltűnik; a patakok táncolva és énekelve futnak le a hegyoldalakon; az erőtlen fűgyökerek sarjadoszni kezdenek; a fákban a nedvkeringés megindul; a rügyek előbújnak, a levelek kifejlődnek. Míg amazok bölcselkednek és tovább szemlélődnek, amint Lowel mondja, május virágtáborral árasztja el a földet és a nyár megérkezik. Miért? Mert a nap kisütött.

Jézus nem gondolt arra, hogy a világot a rossztól természetellenes, mesterséges módszerrel szabadítsa meg. Hanem a szeretet nagy, izzótűzű, fénylő tanát odahelyezte az égre, hogy örökké süssön, mondván: a szeretet minden. Nem törekedett a figyelmet jelentéktelen eszközökkel, vagy éppen lekicsinylő módon a tudományos kérdésekre vagy azok tudományos megoldására irányítani. Mert azok nem érnek semmit, ha nem szeretet élteti az embereket. De ha a szeretet uralkodik, akkor nem nyilvánvaló-e, hogy vajmi kevés fontossága van annak, hogy a kormányforma köztársaság-e vagy pedig monarchia? Mi megtanultuk, ép a mi aránylag rövid időre terjedő történelmünkéből (Amerika), hogy egy köztársasági többség ép olyan lelkiismeretlen és zsarnok lehet, mint akármelyik monarchia, mely valaha létezett. A gépezet tehát egymagára

nem elég, hogy politikailag tökéletesedést hozzon létre. Tegyük fel, hogy az egyik ember szabad munkás, a másik rabszolga. A rabszolga felszabadítása még nem teremti meg az Isten-országát. De a szeretet, a Jézus által hirdetett valódi szeretet létrehozza az Isten országát, még ha a rabszolgaság fennmaradna is. A világ ipari kérdéseinek a tudományos megoldása mind hiábavaló, ehhez ujjászületés és a társadalom ujjászervezése szükséges. Nem oly eszközök által, melyek alig lendíthetnének valamit e tekintetben, mert ha nem a szeretet lesz az emberi élet legfőbb hatalma, azok mind hiábavaló dolgok. De amikor ez a hatalom sugározza be, emeli fel, hatja át és vezeti a világot, akkor minden más kérdés megoldáshoz jut.

Az Isten országa tehát a szeretet országa, azé a szereteté, mely késszé teszi az embert arra, hogy magát a szolgálatra adja, mely tökéletessé teszi, mint a mi mennyei Atyánk tökéletes.

Ime valami abból, amit Jézus akart.*

ANGOLBÓL FORD. : KOVÁCS LAJOS.

* Mutatvány *M. I. Savage* „The evolution of Christianity“ c. művéből, mely Kovács Lajos brassói lelkész fordításában az U. I. T. kiadványaként fog megjelenni.

AZ UNITÁRIUS VALLÁS TÁRSADALMI ÉRTÉKE.

Nemrég az ideje annak, hogy súlyos alakban megújult az a régi kritika, hogy a protestantizmus nem más, mint rideg individuálizmus, mint tiszta ellenzék, amely nem tud termékeny társadalmi közösséget fenntartani.¹ Szabó Dezső ezt különösen magyar szempontból hangsúlyozza.²

Az ily kedvezőtlen kritikában magunkat is benne érezzük és benne éreznek a protestáns fogalomban a bírálók is, noha néha-néha más vonatkozásokban gyakran kifejejtettek belőle. Minket unitáriusokat a túlzó individuálizmus vádja nem egyszer ért; Pokoly, a jeles református történelíró egyenesen azt mondja: „A tiszta magyar unitárius egyház pedig a 16. és 17. században az uralkodó vallásos fölfogás miatt, inkább gyöngítette, mint erősítette a protestáns Erdélyt. (Erdélyi ref. egyh. tört. 114 l.) Ugyancsak ő mondja Dávid Ferenc unitárizmusáról, hogy az sokkal erősebb volt az ellenfél bírálatában, mint saját tanainak és intézményeinek a kiépítésében.

Ha általában tehát a protestantizmust a rideg individuálizmus vádja illeti, mi sem természetesebb, hogy a protestánsok protestánsai (Kannyaró találó kifejezése): az unitáriusok ugyancsak kikapják részüket ezen vádból. S különösen ha úgy nézzük a szociális értéket, hogy az unitáriusok kevesen vannak, mások meg többen, akkor mindjárt kész a kedvezőtlen ítélet.

Azonban valamely szellemi irányzat megítélésénél nem az a fontos, hogy egy időben mekkora közösséget tart hatalma alatt, hanem az is, hogy mily eszközökkel, milyen erkölcsi kapcsolat tartja össze a közösség alkotó részeit. És főképpen pedig az, hogy az emberi társadalomra a fejlődés szempontjából tartalmaz-e ható és előmozdító eszméket? Ha csak a szám volna döntő itten, akkor a világháború alatt megdőlt nagy cári

¹ W. Ö. Hibbert Journal XI. k. 1. sz. 63–81 l., IX. k. 2. sz. 307–323.

² Szabó Dezső: Elsodort falu 2 k.